

Komplexita či komplexnosť alebo o niektorých podstatných menách s príponami *-ita* a *-ost'*

SIBYLA MISLOVIČOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The paper examines the current dynamics of competition between feminine nouns formed with the suffixes *-ost'* and *-ita*. It focuses on the usage, possible stylistic and semantic differentiation of nouns such *komplexnosť* vs. *komplexita* (both complexity) *špecifickosť* vs. *špecifita* (both specificity), *senzitívnosť* vs. *senzitivita* (both sensitivity), as well as the occurrence of their word-information variants in actual language use.

Keywords: word-formation, competition of suffixes *-ost'* and *-ita*, *komplexnosť*, *komplexita*, *špecifickosť*, *špecifita*, *senzitívnosť*, *senzitivita*

Ako to neraz býva, inšpiráciou na tento príspevok bola otázka používateľky jazyka, či možno v názve vedeckého podujatia použiť podstatné meno *komplexita*, či nie je vhodnejšie podstatné meno *komplexnosť*. Svoju otázku rozšírila aj na používanie slov *špecifita*, *špecifickosť*, ale aj *špecifíčnosť*, *špecificita* a *senzitivita* či *senzitívnosť*.

Konkurencia podstatných mien ženského rodu so slovotvornými príponami *-ita* a *-ost'* je stále živá. Na jednej strane sa pritvárajú k internacionálnym slovám zakončeným na *-ita* dvojice s domácou príponou *-ost'*, na druhej strane sa vplyvom cudzích jazykov, predovšetkým angličtiny, k slovám s domácou príponou *-ost'* dopĺňajú výrazy s internacionálnou príponou *-ita*. Vo svojej podstate sú prípony *-ost'* a *-ita* systémovo synonymné pri tvorení názvov vlastností. V niektorých prípadoch sa však podstatné mená s týmito príponami môžu významovo alebo štylisticky diferencovať, napr. niektorý z variantov nadobudne iný význam alebo sa zaradí medzi termíny do odbornej sféry a v bežnej komunikácii sa jeho frekvencia znižuje. (Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, 1989, s. 281)

Pozrime sa teda na to, ako je to s používaním variantov podstatných mien ženského rodu, na ktoré sa pisateľka pýtala.

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

Odlíšné je spracovanie dvojice **komplexita** a **komplexnosť** v slovníkoch v minulosti a dnes. V staršom Slovníku slovenského jazyka (1. zv., A – K, 1959; ďalej SSJ) sa podoba *komplexita* uvádza ako variant pri hesle *komplexnosť*, v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ) sa uvádza iba heslo *komplexnosť* prihniezdované pri hesle *komplex* a v Slovníku súčasného slovenského jazyka (H – L, 2011; ďalej SSSJ) takisto nájdeme iba heslo *komplexnosť* s významom „vlastnosť toho, čo je komplexné, celistvé, úplné“. To naznačuje, že v čase koncipovania novších výkladových slovníkov bola podoba *komplexita* v jazykovej praxi zrejme menej frekventovaná. Dokumentuje to aj spracovanie týchto dvoch hesiel vo Veľkom slovníku cudzích slov (2008), pri hesle *komplexita* sa uvádza, že ide o zriedkavé slovo. Treba však konštatovať, že pod vplyvom anglického výrazu *complexity* (s prekladovými ekvivalentmi *zložitost'*, *komplexnost'*, *obťažnosť*, *komplikovanost'*; porov. <https://slovník.aktuality.sk/preklad/anglicko-slovensky>) sa jeho frekvencia v poslednom čase zvyšuje, a to nielen v odborných, ale aj popularizačných textoch a v publicistike. V korpuse textov² sme našli okolo 1 400 výskytov slova **komplexita**, napr. *Čo asi tak vie nejaký biochemik o komplexite biologického pohybu hmoty?* (Z. Frýbová: Z neznámych dôvodov. Tatran 1990) – *Komplexita problematiky zaujala výskumníkov viacerých vedných odborov a skúmanie práce sa stalo predmetom viacerých vedných disciplín, napr. ekonómie, sociológie, psychológie, fyziológie a pod.* (G. Kravčáková – J. Lukáčová – T. Búgelová: Práca a kariéra vysokoškolského učiteľa. Košice 2011) – *Aktuálne vyhodnocujeme klientsku bázu, nábor zdravotníckych pracovníkov, komplexitu poskytovanej zdravotnej starostlivosti.* (Sme, 2010)

Mnohé doklady z jazykovej praxe naznačujú, že podoba *komplexita* sa diferencovala štylisticky a ustálila sa aj ako termín s významom „zložitost'", presnejšie „miera zložitosti nejakého komplexného systému“. Podľa českej wikipédie (<https://cs.wikipedia.org/wiki/Komplexita>) sa používa napríklad v súvislosti s informačnými systémami alebo s evolúciou živých organizmov. Ako synonymný termín sa tu uvádza aj podoba *komplexnosť* (v češtine *komplexnost*). V českom IT slovníku (<https://it-slovník.cz/pojem/komplexita>) je *komplexita* definovaná ako „zložitost' alebo miera zložitosti informač-

² Omnia Slovaca III Maior (18.01) je interný korpus slúžiaci pre potreby pracovníkov JÚEŠ SAV, ktorý vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim-6.1) a dát z webových korpusov.

ného systému. Je daná nielen počtom prvkov, ale takisto ich rozmanitosťou, hustotou a významom vzťahov medzi nimi“ (preklad S. M.). Doklady zo slovenského korpusu potvrdzujú tento význam: *Keďže evolučná biológia si v tomto ohľade sama nevystačí, je potrebné, aby sa tieto myšlienky obohatili o koncepty a prístupy z oblasti vedy o komplexite*. (Geographia Cassoviensis. Košice 2011) – *Predmetné zmeny znamenajú aj nárast komplexity informačného systému a vzniká tak aj potreba zabezpečenia služieb technickej podpory informačného systému od dodávateľa*. (internet)

Podoba **komplexnosť** sa v korpuse vyskytuje vyše 20 000-krát v rozličných súvislostiach, teda niet pochyb o jej živosti v rozličných štylistických sférach, napr. *Film je syntetický systém prvkov, každý tu má špecifickú úlohu a bez poznania celku v celej jeho komplexnosti sa dá len komplikovanými metódami (ak vôbec) určovať kvalita jeho jednotlivých prvkov...* (P. Krištúfek – D. Nagy: Rota pomalého nasadenia. Levice 2006) – *Rozširovať priestor pre slovo a prehlbovanie komplexnosti myslenia vyžaduje nemalé úsilie vždy a všade*. (L. Jurík: Rozhovory po rokoch. Bratislava 2011)

Porovnanie frekvencie variantov *komplexita* a *komplexnosť* v korpuse a ich výskytu v type textov je významný dôkaz výraznej prevahy používania podoby *komplexnosť* v bežnej aj odbornej jazykovej praxi a podoby *komplexita* predovšetkým v odbornom jazyku.

V korpuse sme zaregistrovali aj ďalší variant (57-krát), a to výraz **komplexicita**, ktorý sa na prvý pohľad javí ako import z angličtiny, ale v bežných internetových anglicko-slovenských slovníkoch sa neuvádza. Vzhľadom na to, že by malo ísť o odvodeninu z prídavného mena *komplexný*, je to zo slovotvorného hľadiska neadekvátny variant³. Dôvodom je absencia spoľuhlásky *c* v odvodzovacom základe, čo možno dokladovať aj v analogických prípadoch, napr. *patogénny* – *patogenita*; *homogénny* – *homogenita*; *brutálny* – *brutalita* a pod. Napriek tomu sme podobu *komplexicita* našli aj v odborných publikáciách a v tlači, napr. *Preto je namieste prehodnocovať zložky výchovno-vzdelávacieho procesu a hľadať modernejšie metódy edukácie vedúce ku komplexicite osobností*. (Z. Maťašová: Zefektívňovanie výchovno-vzdelávacieho procesu na 1. stupni základnej školy. Košice 2002.) – *Prežívanie komplexicity možno najadekvátnejšie vyjadriť len samotným*

³ Dodávame, že aj pri vyhľadávaní na internete nás vyhľadávač Google upozorňuje na chybu a odporúča výraz *komplexita*.

prežívaním. (internet) – *Táto kniha so značnou komplexitou opisuje politický vývoj v Maďarsku v celom medzivojnovom období.* (Nové slovo, 2017)

Dalšie konkurenčné varianty, ktorých sa týkala otázka pisateľky, sú výrazy *špecifickosť*, *špecifita*, ale nemožno nechať bez komentára ani podoby *špecifika*, *špecifikum*, *špecifická*, *špecifičnosť*.

Výraz ustálený v slovnej zásobe slovenčiny *špecifickosť* nájdeme v KSSJ ako prihniezdovaný pri hesle *špecifický* bez výkladu významu v súlade s koncepciou slovníka, v staršom SSJ sa heslo *špecifickosť* uvádza s významom „vlastnosť niečoho špecifického, zvláštnosť, osobitosť“, a to aj s variantom *špecifičnosť*, ktorý sa v súčasnosti hodnotí ako nespisovný, podobne ako iné výrazy s takýmto zakončením vyhodnotené v čase koncipovania KSSJ ako import z češtiny, napr. *logičnosť*, *politickosť*, *kritičnosť* a pod., a to najmä zo slovotvorného hľadiska, keďže ide o odvodeniny od prídavných mien zakončených na -cký, teda *špecifický* – *špecifickosť*, *logický* – *logickosť*, *politický* – *politickosť*, *kritický* – *kritickosť*.

V korpuse je výrazný a pochopiteľný výskyt podoby *špecifickosť* (necelých 8 000 dokladov), napr. *Čo teda konštituuje špecifickosť rakúskej literatúry, čo je pre ňu – ako sa hovorí – typické...* (Revue svetovej literatúry, 2003) – *Pri kreovaní španielskej ústavy v častiach vzťahujúcich sa na národnostnú problematiku sa Baskovia opierali o ich hospodársku vyspelosť, historickú, etnickú, kultúrnu a jazykovú špecifickosť.* (J. Volochová – L. Rožová (eds.): *Teória a prax verejnej správy* 4. Košice 2019)

V jazykovej praxi registrujeme, ako sme spomenuli, aj neodporúčanú podobu *špecifičnosť* (skoro 500 výskytov), napr. *Nezabúdajte, že každá kaviareň má svoju špecifičnosť.* (Pán Tragáčik a Winnetou. Bratislava 2008)

V slovníkoch nájdeme aj podobu *špecifita*, väčšinou ako variant pri podobe *špecifika*, v korpuse je výrazne frekventovanejšia podoba *špecifika*, čo však kontaminuje tvar genitívu singuláru výrazu *špecifikum* (*špecifita* 253, *špecifika* 8 058), napr. *Učili a takpovediac robili i amatérsky výskum. Odhaľovali univerzálne chuťové faktory, skúmali špecifitu a „silu“ rôznych chuťových pocitov, empiricky určovali prahy citlivosti sladkosti, kyslosti, horkosti...* (F. Malík: *Oškvarky vo fľaši.* Bratislava 2006) – *Carl Rabl (1853 až 1917), rakúsky anatóm, poukázal na druhovú špecifitu chromozómov, tzv. individualitu chromozómov.* (M. Bačkor – M. Bačkorová: *Prehľad dejín biológie, lekárstva a farmácie.* Košice 2018)

Podstatné meno stredného rodu **špecifikum** má výraznú frekvenciu (vyše 60 000 výskytov), používa sa však v odlišnom význame „špeciálnosť, osobitosť“ (porov. KSSJ), napr. *Áno, lebo tá doba mala jedno špecifikum – volalo sa po pôvodnej spevohernej tvorbe.* (J. Štrasser: Kamil Peteraj. Aby to fungovalo. Rozhovory s Jánom Štrasserom. Bratislava 2008) – *Slovenčina má viacero špecifik, ale na jedno môžeme byť ozaj hrdí.* (J. Banáš: Dementi. Bratislava 2015)

Na výraze *špecificita*, ktorý sa v poslednom čase objavuje v jazykovej praxi pomerne frekventovane najmä v odborných, často medicínskych textoch (do 1 500 výskytov), podobne ako sme uvažovali pri výraze *komplexita*, sa prejavuje vplyv angličtiny (angl. *specificity* – *špecifickosť, presnosť, určitosť*). Tento variant sa javí ako nadbytočné prevzatie popri už existujúcich viacerých variantoch s rovnakým významom. Zo slovotvorného hľadiska ho vlastne nemožno vylúčiť (*špecifický* – *špecific+ita*), ale faktom zostáva, že v nijakom zo slovníkov nie je spracovaný. Príklady z korpusu potvrdzujú výskyt v oblasti medicíny či prírodných vied, napr. *Táto ich schopnosť má za následok vysoký stupeň špecificity k určitému bakteriálnemu kmeňu či druhu, a tým vplýva na nadväzovanie daného endolýzínu k bakteriálnej bunkovej stene.* (P. Nemeček (ed.): Aplikované prírodné vedy 2015. Trnava 2015)

V prípade dvojice výrazov **senzitívnosť** a **senzitivita** sa ako novšia javí podoba *senzitivita*, ale obe sú spracované v slovníkoch bez akéhokoľvek štylistického vymedzenia a v rovnakom význame, pričom v jazykovej praxi je frekventovanejšia podoba s príponou *-ita* (*senzitivita* vyše 4 000 výskytov, *senzitívnosť* necelých 500), napr. *Za pozitívum tréningových programov sa okrem zvýšenia spôsobilostí, na ktoré je tréning zameraný, považuje aj zvyšovanie senzitivity voči kolegom aj klientom...* (M. Mesárošová – M. Köverová – S. Lovašová: Intervenčný program starostlivosti o seba pre pomáhajúce profesie. Košice 2019) – *V prípade odhalených krčkov zuba stúpa senzitivita zubnej pulpy.* (I. Domoráková a kol.: Vybrané kapitoly z histológie pre odbor zubného lekárstva. Košice 2019)

V konkurencii výrazov so slovotvornými príponami *-osť/-ita* má výraznejšiu prevahu domáca prípona *-osť*, i keď nie vo všetkých prípadoch, pričom výrazy s cudzou príponou *-ita* sa preferujú prevažne v odborných textoch alebo v situáciách, keď používatelia jazyka predpokladajú, že cudzia prípona je „zárukou“ odbornosti.

Záver: Odpoveďou na otázku používateľky jazyka je konštatovanie, že obe podoby *komplexita* aj *komplexnosť* možno akceptovať ako spisovné a je len na autorovi, ktorú sa vzhľadom na kontext rozhodne uprednostniť. Výraz *komplexita* sa neodporúča používať. V prípade radu variantov odvodených od prídavného mena *špecifický* sú najfrekvencovanejšie podoby *špecifickosť* a *špecifita*, resp. *špecifika*. Varianty *senzitivita* a *senzitivnosť* sa pokladajú za významovo aj štylisticky rovnocenné a je takisto na autorovi textu, ktorý si vyberie.

LITERATÚRA

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol. Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1989. 438 s. ISBN 80-224-0047-5.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-XSSJ.

Slovník slovenského jazyka. I. A – K. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 815 s.

Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Veľký slovník cudzích slov. 5. vyd. Banská Bystrica: Tlačiarne BB 2008. 1184 s. ISBN 978-80-89123-07-0.

Je priezvisko Kundek hanlivé?

IVETA VALENTOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Priezvisko *Kundek* má na Slovensku približne 63 rodín¹ v 14 lokalitách, najmä v okrese Spišská Nová Ves, a z toho až 34 rodín v dedine Široké (Đurčo a kol., 1998), ktorá sa nachádza na západ od Prešova. Možno preto uvažovať, že by mohla byť pre toto priezvisko domovskou obcou, t. j. že

Príspevok bol vypracovaný v rámci vedeckého grantu VEGA č. 2/0026/24 Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť.

¹ Počet rodín je len približný podľa počtu mužských nositeľov priezviska v r. 1995.